

КОМПЕТЕНТНОСТ ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО:
РЕФЕРЕНТНА РАМКА. ОБРАЗОВАТЕЛНИ ОТРАЖЕНИЯ В ПОДГОТОВКАТА
НА СТУДЕНТИ ПЕДАГОЗИ

Катя Симеонова

ENTREPRENEURSHIP COMPETENCE:
REFERENT FRAMEWORK. EDUCATIONAL REFLECTIONS
IN TEACHER TRAINING

Katya Simeonova

Abstract: The aim of the article is to present the author's reading of the theoretical framework of one of the key European competences – entrepreneurship competence (EtreComp). It highlights educational benefits of the three competence areas. Descriptions of their components are presented. Levels of the progression model of entrepreneurship competence are differentiated. On this basis, in the second part of the article are shared educational reflections, practical applications and a comprehensive experience in the preparation of students – future teachers.

Key words: entrepreneurship competence, areas of competence, progression model, teacher training

Предприемачеството като компетентност. Европейската нормативна рамка EntreComp

Трансформационните дейности в обществото предполагат адаптивност и разработване на ефективни образователни технологии, които не само целят подобряване на обучението и неговото актуализиране съобразно протичащите динамични нововъведения, но и поставят изискване за адаптивност и подобряване на подготовката на млади кадри на всички образователни нива. С процесите на глобализация, с нарастването на икономическия и социалния опит в различните сфери на дейност, образователните необходиминости динамично изместват традиционните.

Ключова политическа цел е развитието на предприемаческия капацитет на европейските граждани, на всички европейски организации. Днес, в XXI век, на европейското общество е необходим растеж за създаване на нови и качествени работни места чрез стимулиране на предприемачеството в европейската икономика и извеждане на образователен приоритет за развитие на инициативен усет и предприемчивост в образованието чрез обучение в, по и чрез предприемачество (Bacigalupo et al., 2016, Teacher Education for Entrepreneurship 2011).

Пред съвременното образование се поставя предизвикателството да защити идеята, че предприемачите не се раждат такива. Те се създават, развиват се, усъвършенстват се и правейки всичко това, променят социалната среда. Нараства социалната необходимост от развиване чрез образователен процес на качества, присъщи на предприемчивата личност, като инициативност, интуитивност, откритост, отстояване, отговорност, коопериране и сътрудничество, лидерство, поемане на премерен риск, приемане на неуспех и др. (Симеонова 2010). Налага се техните основи да се поставят още в предучилищното и началното училищно образование и да се развиват непрекъснато в следващите етапи и в хода на целия жизнен цикъл. Обучението и образованието в предприемачество е важно, защото е признато като потенциално ефективно средство за насърчаване на превръщането на учещите

в бъдещи предприемчиви личности, които са наясно с възможностите за кариера и развитие, за създаване на печеливши начинания, за развиване на малкия и средния бизнес чрез мини компании и само-наемане. От съществено социално значение е и формиране на отношение за участие на бизнеса в каузи, за развиване на компетентности за включване и изграждане на традиционното предприемачество, както и на т.нар. *lifestyle предприемачество*, и като краен резултат – активно участие в инициерирането и реализирането на значими социални промени (Hannon 2006, Kuratko 2016).

В контекста на мащабно европейско изследване EntreComp (Vacigalupo et al., 2016) инициативният усет и предприемчивостта като компетентност, предприемачеството като дейност се представят като трансверсална ключова компетентност, приложима както към отделни личности, така и към групи, организации, при това във всички сфери на обществото. Тя се възприема най-широко като универсално и преносимо умение, отнасящо се до всички сфери на живота: личностно развитие, активно участие в обществото, присъствие на пазара на труда като самоосигуряващо се лице или изпълнител, наеман работник, и не на последно място като стартиране на предприятия с културна, социална или икономическа стойност. Според Tuning/Educational Structures in Europe компетентностите са две основни групи – родови и специфични, като инициативният усет и предприемачеството принадлежат към групата на специфичните компетентности, по-точно към компетентностите, специфични за бизнес дейностите (business specific competencies) (Tuning 2010).

В референтната рамка предприемачеството се определя като *всяка дейност, чрез която се използват идеи и възможности, които се трансформират в стойност за другите*. Тази стойност има различни измерения – може да бъде финансова, културна, социална, или да представлява съвкупност от трите. Тя може да се отнася както към частния или общественния сектор, така и към третия икономически сектор – доброволческия сектор, икономическата и социалната дейност на неправителствените организации ((Vacigalupo et al. 2016).

Концептуалният модел на предприемаческата компетентност може да се представи чрез интегрален комплекс от *три актуални области на компетентност*:

- **ресурси;**
- **идеи и възможности;**
- **действие.**

Трите области на компетентност са тясно свързани и взаимно зависими. Те не подлежат на приоритизиране и никоя от тях не е по-важна от останалите две, тъй като са еднакво значими елементи на основната компетентност.

Всяка от тези три области се състои от по *пет компонента*. В своята съвкупност те интегрират съвременното определение на предприемчивостта като способност за трансформиране на *идеи и възможности* в *действия* чрез организация и използване на *ресурси* с цел натрупване на ползи.

Компонентите на областите на компетентност ще бъдат представени.

Ресурсите представляват входа на предприемаческата дейност. Те могат да бъдат лични (напр. самосъзнание, лична ефикасност, мотивираност, постоянство, други качества), материални (напр. средства за производство и финансови ресурси) и нематериални (напр. специфично знание, умения, отношения).

Компонентите на областта на компетентност *ресурси* са:

- ✓ осъзнатост и ефективност;
- ✓ мотивация;
- ✓ мобилизация на ресурси;
- ✓ финансова и икономическа грамотност;
- ✓ мобилизиране на другите.

Идеите и възможностите в съвременния свят са безкрайни. Счита се, че винаги е възможно да бъдат добавени стойности, особено при наличие и на паралелен на реалния свят – виртуалния свят и виртуалните комуникации.

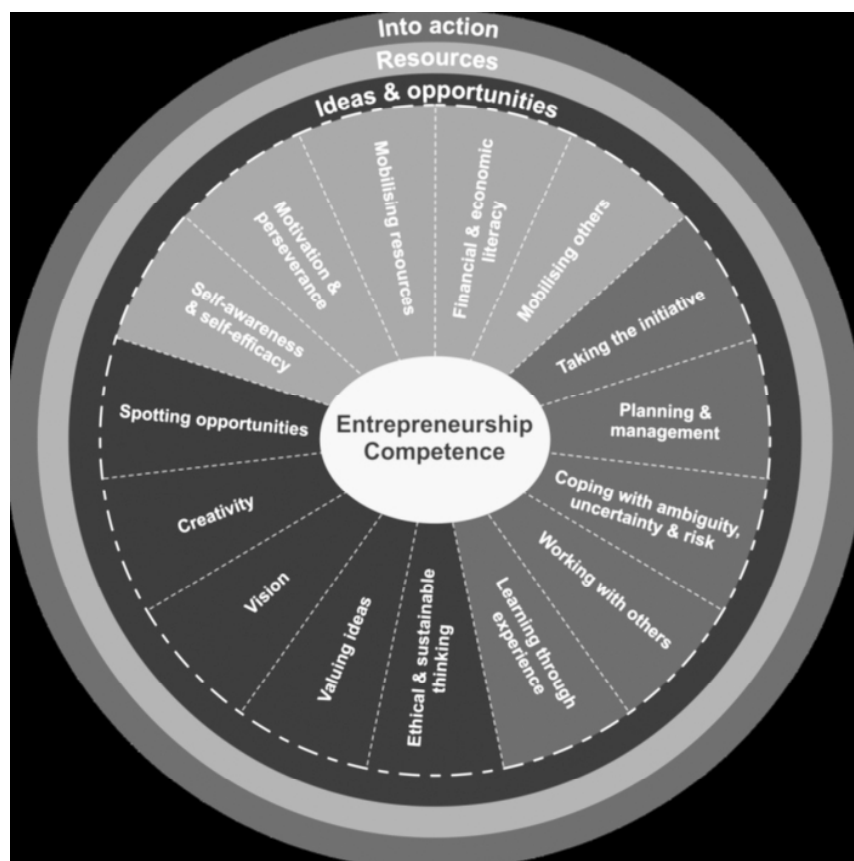
Дескрипторите на областта на компетентност *идеи и възможности* са следните:

- ✓ Забелязване на възможности;
- ✓ Креативност;
- ✓ Визия;
- ✓ Ценене на нови идеи;
- ✓ Етично и устойчиво мислене.

Действие. Духът на предприемачеството е в осъществяване на конкретни актове, чрез които се реализират цели, в предприемане на действия за достигане на цели, поведенческа култура. Елементите на областта на компетентност *действие* са:

- ✓ поемане на инициатива;
- ✓ планиране и управление;
- ✓ справяне с несигурност, неяснота и риск;
- ✓ работа с други;
- ✓ учене от опита.

Всяка от областите на компетентност се операционализира в няколко дескриптора. По този начин компетентността предприемачество се представя чрез 15 компонента. Графичното представяне на модела защитава разбирането, че всяка област е равнопоставена част от цялото и е независима от останалите (фиг. 1).

Фиг. 1. Компетентността предприемачество с трише области на компетентност и 15 компонента (EntreComp 2016: 11)

Концептуалният модел на компетентността предприемачество ще се представи в таблица. Компонентите на трите основни области са описани с оглед представяне на кратки определения и дескрипторите към тях. Така моделът придобива завършеност и яснота, предлага практически възможности за изследване и приложение в реална образователна среда.

В описанието на модела не става въпрос за установена йерархия или задължителна последователност на компонентите в процес на формиране или придобиване на тази ключова компетентност в образователния процес. Всъщност се отстоява разбирането, че никой от елементите не е основен, както и че никой от тях не е подчинен или зависим на останалите. В зависимост от образователния или поведенческия контекст на приложение някои от елементите могат да имат определени предимства или да са обект на приоритет в сравнение с други. Моделът и прилежащите му компоненти се възприемат по-скоро като отправна точка за съвременна интерпретация на компетентността предприемачество. Той подлежи на разработване, както и предоставя възможности да бъде адаптиран

към специфични изисквания спрямо конкретни образователни ситуации, образователни степени или специфични целеви групи. Детайлното представяне на модела на компетентност предприемачество има значение и за неговото адаптиране към нуждите на подготовката на бъдещи педагози.

Таблица № 1. Концептуален модел на компетентността предприемачество с разработени детайли по отношение на трите зони на компетентност и техните дескриптори

Области на компетентност	Компоненти	Определение	Дескриптори
И Д Е И И В Ъ З М О Ж Н О С Т И	1.1. Забеляване на възможности	Използване на въображението и способности да се идентифицират възможности за създаване на стойност.	<ul style="list-style-type: none"> * Идентифицира и използва възможности за създаване на стойност чрез проучване на социалния, културния и икономическия фон. * Идентифицира потребности и предизвикателства, които трябва да се посрещнат във връзка с тях. * Установява нови връзки като събира отделни елементи от фона за да създава възможности за създаване на стойност.
	1.2. Креативност	Развива творчески и полезни идеи.	<ul style="list-style-type: none"> * Развива няколко идеи и възможности за създаване на стойност, вкл. по-добри решения на съществуващи или нови предизвикателства. * Проучва и експериментира с иновативни подходи. * Комбинира познание и ресурси, за да постигне ценни ефекти.
	1.3. Визия	Работи по отношение на визия за бъдещето.	<ul style="list-style-type: none"> * Представя си бъдещето. * Развива визия за превръщане на идеите в действия. * Визуализира бъдещи развития, за да насочва усилия и действия.
	1.4. Оценяване на нови идеи	Извлича възможно най-много от различни идеи и възможности.	<ul style="list-style-type: none"> * Преценява стойността в социални, културни и икономически условия. * Разпознава потенциала на идея по отношение на създаване на стойност и идентифицира подходящи начини да извлече възможно най-много от нея.

	1.5. Етично и устойчиво мислене	Оценява последствията и влиянието на идеите, възможностите и действията.	<ul style="list-style-type: none"> * Оценява следствията от идея, която носи стойност, и ефекта от предприемаческото действие за целевата група, пазара, обществото и природната среда. * Рефлексира върху това колко устойчиви са дългосрочните социални, културни и икономически цели и избрания курс на действие. * Действа отговорно.
	2.1. Осъзнатост и ефективност	Има вяра в себе си и стремеж към непрекъснато развитие.	<ul style="list-style-type: none"> * Рефлексира върху собствените нужди, стремежи и желания в кратък, среден и дългосрочен ефект. * Идентифицира и оценява индивидуални и групови силни страни и слабости. * Вярва в собствените способности да влияе на хода на събитията, въпреки несигурността, неуспехите и временните провали.
	2.2. Мотивация и постоянство	Остава фокусиран и не се предава.	<ul style="list-style-type: none"> * Решителност в превръщане на идеите в действия и удовлетворяване на потребност за постигне на цел. * Готовност да прояви търпение и да продължи да опитва постигането на дългосрочните собствени цели и целите на екипа. * Издръжливост на напрежение, нестабилност и временна слабост.
	2.3. Мобилизация на ресурси	Събира и управлява ресурсите, от които се нуждае.	<ul style="list-style-type: none"> * Намира и управлява материални, нематериални и електронни ресурси, които са необходими за превръщането на идеите в действия. * Прави най-доброто от ограничените ресурси.

			<ul style="list-style-type: none"> * Намира и управлява компетентности, необходими на всеки етап, вкл. технически, юридически, данъчни и цифрови компетентности.
	2.4. Финансова и икономическа грамотност	Развива финансово и икономическо ноу-хау.	<ul style="list-style-type: none"> * Пресмята разходите за превръщането на идеята в създаващо стойност за другите действие. * Планира, въвежда и оценява финансовите решения с течение на времето. * Управлява финансирането, за да е сигурен, че дейността създава стойност с дългосрочна трайност.
	2.5. Мобилизира другите	Вдъхновява, ентузиазира и въвлича останалите.	<ul style="list-style-type: none"> * Вдъхновява и ентузиазира подходящи заинтересовани страни. * Получава необходима подкрепа, за да постигне ценни резултати. * Демонстрира ефективна комуникация, убеждаване, преговори и лидерство.
Д Е Й С Т В И Е	3.1. Поемане на инициатива	Действа, прави.	<ul style="list-style-type: none"> * Започва процес, който създава стойност. * Поема предизвикателства. * Действа и работи самостоятелно, за да постигне цели, придържа се към намерения и изпълнява планираните задачи.
	3.2. Планиране и управление	Приоритизира, организира, извърша всички следващи действия.	<ul style="list-style-type: none"> * Поставя дългосрочни, средни и краткосрочни цели. * Определя приоритети и планове за действия. * Приспособява се към непредвидени промени.

	3.3. Справяне с несигурност, неяснота, риск	Взема решения, като се справя с несигурността, неяснота и риск.	<p>* Взема решения, когато резултатът е несигурен, наличната информация е частична или неясна и когато съществува риск от непредвидени резултати.</p> <p>* В рамките на процеса на създаване на стойност включва структурирани начини за тестване на идеи и прототипи от ранните етапи, за да се намалят рисковете от неуспех.</p> <p>* Справя се с бързо променящите се ситуации бързо и гъвкаво.</p>
	3.4. Работа с други	Вписва се в екипи, съвместява дейностите с другите, сътрудничи и създава мрежи.	<p>* Работи заедно и си сътрудничи с другите, за да развива идеите и да ги превръща в действие.</p> <p>* Работи в мрежа.</p> <p>* Разрешава конфликти и се изправя срещу конкуренцията положително, когато е необходимо.</p>
	3.5. Учене от опыта	Учи чрез правене, чрез дейности.	<p>* Използва всяка инициатива за създаване на стойност като възможност за учене.</p> <p>* Учи чрез други, вкл. връстници и учители, наставници.</p> <p>* Рефлексира и се учи както от успеха, така и от неуспеха – собствен и на други.</p>

Прогресивен модел на предприемаческата компетентност по отношение на обучението по нея

Моделът на предприемаческата компетентност предоставя основания за развиване на прогресивен модел (модел на прогресия по отношение на развитието на компетентността), що се отнася до ключовите характеристики на резултатите от обучението по компетентността предприемачество.

Открояват се два основни аспекта в развитието на тази компетентност по отношение на:

- личната ангажираност;
- контекста на приложение.

Първи аспект: лична ангажираност към развитието на предприемчивостта. В модела на прогресия се характеризира с развитие на нарастващата автономност и отговорност на индивида при осъществяване на идеите и възможностите за създаване на стойност за другите.

Втори аспект: контекст на приложение. Характеризира се с развиване на капацитета на индивида за генериране на стойност за другите от елементарни и предсказуеми контексти до сложни, постоянно променящи се динамични среди.

Необходимо е да се изтъкне отново, че моделът на прогресия на предприемаческата компетентност не установява линейна последователност от нива, които всеки индивид трябва да предприеме, за да се превърне в професионален предприемач или да развива предприемаческа дейност. Той показва реалността – границите както на индивидуалната, така и на колективната предприемаческа компетентност могат да бъдат премествани и придвижвани напред, за да се постига все по-голямо обществено въздействие чрез усилията на индивидите за създаване на стойности. Посоката в прогресивния модел е една. Започва се от основното ниво – от създаването на стойност, постигната чрез външна подкрепа, за да се разкриват отделни компоненти на нивото на експертност за създаването на трансформираща стойност за обществото.

Прогресивният модел се състои от четири нива: основно, междинно, разширено и експертно. Всяко ниво от своя страна се разделя на две поднива, както е илюстрирано в Таблица 2. На основно ниво се създава предприемаческа стойност чрез външна подкрепа. На междинно ниво предприемаческата стойност се създава с нарастваща автономност. На разширено ниво се развива отговорността за трансформиране на идеите в действие. На експертно ниво създадената стойност има значително влияние в референтния си домейн – модела на човешката дейност. Тези нива на владение предоставят възможност да се разгледат целите и резултатите от обучение по предприемаческа компетентност. Например, първият учебен резултат от осмото ниво на владение на умения е: „може да види и бързо да се възползва от възможността”. Въпреки че *забелязването и възползването от възможността* за действие е умение, което учещите започват да развиват на по-ниските нива, осмото ниво набляга на необходимостта това да се направи *бързо*. На това експертно ниво своевременността при използване на „прозореца” от възможности има стратегическо значение, тъй като може да доведе до висок растеж, пробив в иновациите, дори до радикална трансформация в конкретно общество.

Таблица № 2. Прогресивен модел на предприемаческата компетентност по отношение на нивата на развитие на компонентите

ОСНОВНО НИВО		МЕЖДИННО НИВО		НАПРЕДНАЛО НИВО		ЕКСПЕРТНО НИВО	
<i>Разчита на подкрепа от другите</i>		<i>Изгражда независимост</i>		<i>Поема отговорност</i>		<i>Предизвиква трансформации, иновации и растеж</i>	
Директен надзор	Известна автономност и ограничена подкрепа	Самостоятелно и заедно с другите	Поемане и споделяне на отговорност	Насочване и заедно с другите	Отговорност за вземане на решения и работа с другите	Отговорност за принос в комплексно развитие на специфично поле на дейност	Принос за устойчивост в развитието на специфично поле на дейност
ОТ-КРИ-ВА	ПРО-УЧВА	ЕКС-ПЕРИ-МЕН-ТИРА	ОСМЕ-ЛЯВА СЕ	ПОДО-БРЯВА	УСИЛ-ВА	РАЗ-ШИРЯ-ВА	ТРАНС-ФОР-МИРА

За по-голяма яснота и конкретни описания, отделните нива ще бъдат представени в таблици. Първото описание е на основното ниво на компетентност предприемачество.

Таблица № 3. Основно ниво на прогресивния модел на предприемаческата компетентност

<i>ОСНОВНО НИВО НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКА КОМПЕТЕНТНОСТ</i>	
<i>ОТКРИВА</i>	<i>ПРОУЧВА</i>
<p>НИВО 1.</p> <p>На това ниво фокусът е основно върху откриването на собствените качества, потенциали, интереси и желания, стремежи, върху разпознаването на различни видове лични проблеми и нужди, които могат да бъдат решени творчески, върху развиването на индивидуални умения и нагласи.</p>	<p>НИВО 2.</p> <p>На това ниво фокусът е върху изследването на различни подходи към проблемите, като се концентрира върху разнообразието и се развиват социални умения и нагласи.</p>

Следващото описание е на междинното ниво на компетентността предприемачество.

Таблица № 4. Междинно ниво на прогресивния модел на предприемаческата компетентност

<i>МЕЖДИННО НИВО НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКА КОМПЕТЕНТНОСТ</i>	
<i>ЕКСПЕРИМЕНТИРА</i>	<i>ОСМЕЛЯВА СЕ</i>
<p>НИВО 3.</p> <p>На ниво 3 фокусът е върху критическото мислене и експериментирането в създаване на стойност, например чрез практически предприемачески преживявания.</p>	<p>НИВО 4.</p> <p>На ниво 4 фокусът е върху превръщането на идеите в реалния живот в действия и поемането на отговорност за това.</p>

На напредналото ниво на компетентността се открояват стремеж за подобряване на уменията и увеличаване на отговорността чрез генериране на стойности чрез дейности със сложни предизвикателства. Нивото се представя в следващата таблица.

Таблица № 5. Напреднало ниво на прогресивния модел на предприемаческата компетентност

НАПРЕДНАЛО НИВО НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКА КОМПЕТЕНТНОСТ	
ПОДОБРЯВА	УСИЛВА
<p>НИВО 5.</p> <p>Ниво 5 се фокусира върху подобряването на уменията за превръщане на идеите в действия, увеличаване на отговорността за създаване на стойност и развиване на знания за предприемачеството.</p>	<p>НИВО 6.</p> <p>Ниво 6 се фокусира върху работата с други хора, като се използват знанията, които трябва да генерират стойност чрез дейности с все по-сложни предизвикателства.</p>

Последното ниво е нивото на експертност, на комплексните предизвикателства. Появява се ново познание, постига се превъзходство в изпълнението на дейностите и се трансформират конвенционалните начини за тяхното осъществяване.

Таблица № 6. Експертно ниво на прогресивния модел на предприемаческата компетентност

ЕКСПЕРТНО НИВО НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКА КОМПЕТЕНТНОСТ	
РАЗШИРЯВА	ТРАНСФОРМИРА
<p>НИВО 7.</p> <p>Фокус върху овладяването на комплексни предизвикателства чрез управление на постоянно променяща се среда. Средата се характеризира с високо ниво на несигурност.</p>	<p>НИВО 8.</p> <p>Фокус върху развиването на ново познание чрез изследователска и развиваща дейност. Развиват се иновационни способности за постигане на превъзходство. Трансформират се способите, начините, по които се изпълняват дейностите.</p>

Представеният прогресивен модел не притежава предписателен характер. Търсеният резултат е постигане на определено ниво на развитие на компетентността и възможност за формиране на индивидуален и обществен стремеж това развитие да продължава. Не се поставя социално изискване или задължителна необходимост индивидите да придобият най-високото ниво на компетентност – нивото на експертност. Например, може да съществува стремеж да се постигне напреднало ниво на компетентност в компоненти като *създаване на визия, мобилизиране на ресурси, възможности*

за забелязване, планиране и организиране, мобилизиране на другите в дейности и т.н. Същевременно друг стремеж може да е към постигане на междинно ниво на владеене на други компонентни от модела, напр. *финансова и икономическа грамотност* или *справяне с несигурност, неяснота и риск, съвместяване на дейности и др.* поради статуса на тези компоненти на личността в съвременния динамичен свят.

Референтният модел на компетентността предприемачество е една препоръчителна схема за организацията на обучението. Той не е разработен по отношение на определена икономическа или конкретна социална дейност. По-скоро моделът е комплексен и отразява реалния социален опит в развитието на тази ключова компетентност.

Като представя структурата на трите основни области на предприемаческата компетентност, моделът позволява разкриването на тяхното взаимодействие и използването им за постигане на ефективност в планирането на образователни промени у обучаващите се по тази компетентност.

Образователни проекции в обучението по компетентността предприемачество в подготовката на студентите педагози

Развитието на предприемаческо мислене и поведение се превръща в основна стратегия и задължителна политика в обединена Европа. Образованието играе важна роля, а ролята на учителя е централна в този процес. Подготовката на студентите за професията учител трябва да стане по-„предприемчива“, а основната компетентност предприемачество трябва да се застъпи в учебните програми в системата на цялото образование – от началното през средното, задължително в професионалното и най-вече във висшето образование (Teacher Education for Entrepreneurship 2011). Подготовката на студенти педагози да преподават инициативност и предприемчивост, да формират компетентността предприемачество означава подготовка на студенти в условия на бъдещето, не на настоящето. Настоящото е способно догледно да осигури тази бъдещност, че да развива иновативни практики в образованието, т.е. да го прави все по-малко „формално“. Един технологичен вариант е обучението да не се подчинява на предметна система на организация, предприемаческото обучение и образование да не се възприема като изолирана дейност, като изолиран предмет или учебна дисциплина. То трябва да представлява процес на развиване на единство от компетентности и специфични дарби, разкриване и прилагане на талантите на индивидите в конкретни действия, които създават стойност за другите. Необходимо е да се формира у студентите култура, че придобиването и откриването на знание трябва да провокира ново поведение. Това от своя страна поражда потребност от активно учене извън учебната зала чрез предизвикване на нови преживявания и различен от ежедневието опит. Както развиването на талантите, така и прилагането им в действия са еднакво важни за готовността и квалификацията на учителите да преподават предприемачество независимо от образователния етап, за който се подготвят.

Защо да се учи предприемачество, какво да се учи по предприемачество и как да се учи за предприемачество са ключови въпроси в съвременното обучение по технологии в подготовката на учители за преподаване на инициативност и предприемчивост в училище и в живота?

Открояват се следните три основни подхода на предприемаческо образование за учители:

- образование за предприемачество;
- образование по предприемачество;
- образование чрез предприемачество (Teacher Education for Entrepreneurship 2011).

Първият подход – образованието за предприемачество – е най-разпространеният и конвенционален подход. Чрез него се преподава общото разбиране за предприемачеството като бизнес, чиято цел е печалбата за този, който го организира. Този подход и неговата реализация формират разбирането в обществото за т.н. обучение в традиционно предприемачество.

Вторият подход е по-специализиран в сравнение с първия. Чрез него се представят конкретни знания и умения, необходими за стартиране на бизнес. Той е оказване на помощ за оформяне на бизнес идея и нейното разработване в конкретен бизнес проект.

Чрез третия подход се реализира активен и ефективен процес на реално предприемаческо обучение. Същественото при него е ученето чрез опит (experiential learning).

Ученето чрез предприемчивост и опит означава да се формира и развие култура на знание и поведение, която е предприемаческа в основата си. Тази култура създава възможности студентите педагози да превръщат идеите си в действие. Поставянето на бъдещите учители в позиция на по-

малко или повече пасивни реципиенти на предприемаческо познание затруднява постигането на продуктивност по отношение на преподавателските стратегии и на студентските стратегии на предприемаческо учене. Необходимо е точно обратното – използване на активни, центрирани по отношение на бъдещите педагози стратегии, техники, методи и процедури, на добре обмислени дейности с образователен и поведенчески ефект, които използват реални, практически ориентирани възможности от живота за създаване, развиване и активно участие в него с цел лична, културна, икономическа и социална промяна. Такова отношение трудно се преподава в учебните зали. То е статично обучение, изолирано е от конкретно желано активно отношение и поведение, необходимо в живота на младите хора. Това е особено важно за процеса на обучение на бъдещите педагози. В допълнение към това, тъй като предприемчивостта е ключова съвременна трансверсална компетентност, тя трябва да е достъпна за всички учещи, за всички студенти, като се преподава и усвоява по-скоро като област, а не като отделна учебна дисциплина. Необходимо е да се разпростира на всички нива в образованието.

Основен фокус в обучението на студентите педагози в компетентността предприемачество е въпросът как да бъдат подпомогнати да учат от всичко възможно по всякакви начини. Отговорите са многозначни. От практиката се открояват следните по-важни стратегии (фиг. 1).

Фиг. 1. Стратегически възможности в подготовката на студенти педагози за развитие на компетентността предприемачество

Един от най-важните акценти е откриването на присъщите силни страни (талантите) и естествените способности на студентите. Те са индивидуални. Търсят се примери за силните им страни и умения, способности, източниците за тях, ефектите от тях в конкретни ситуации, потенциалните им употреби. В конкретна учебна ситуация или учебна тема трябва да им се подсказва да ги идентифицират лично за себе си, като се опитват да извлекат максимална образователна и поведенческа полза чрез тях.

Друг акцент е приемането и прегръщането на нови и различни начини на мислене, а не отхвърляне или осъждане. Развиването на такъв тип „растежно“ мислене за приемане на различното, на проблемите като предизвикателства, за възприемането на неуспеха като начало на нова възможност са умения, които са необходими на бъдещите педагози, за да обучават те от своя страна ученици ефективно на инициативност и предприемчивост.

Не по-малко важно по значимост е създаването и поддържането на специфична „екосистема на ученето“. Това изисква да се създава адекватна, реална представа за даденостите в процеса на обучение – различни личности с различни силни страни, особености и способности, тяхното приемане и предизвикване на действия с тях, понякога въпреки техните особености и характеристики. Когато тези дадености не са очевидни и не се познават добре, грешките могат да стават обичайни, да смущават учебния процес и да не позволяват ефективна дейност в предприемаческо обучение.

Формирането на нагласа за използване на всякакви възможности, особено учебни, е също приоритет. Нововъведенията и изобретенията, включително и в образованието, се създават от личности, които притежават отворени умове, развита интуиция, които използват много възможности и по различни начини. Когато се развива подходяща, динамична обучаваща среда, всеки образователен акт функционира като ядро за промяна на студентите.

Друг важен акцент е формиране на откритост към всеки нов човек както по време на педагогическото им образование, така и в живота извън аудиторията. Формирането на очакване да се срещне нов учител, нов наставник, чрез когото да се открият нови хоризонти за развитие, да се идентифицират неосъзнати потребности или стремежи, личност, която да насърчава разкриването на различното, новото, доброто, стимулира поемането на рискове, разширява включването в реалния живот по непознати до момента начини, е обогатяващо. Необходимо е формирането на убеждение, че такива учители дават възможности за самостоятелно развитие и съответно пренасянето на това убеждение в собствената педагогическа дейност – самият учител е агент на промяна в много аспекти. Студентите педагози са бъдещите агенти на промяна у учениците. Задължително е формирането на вяра, че те самите трябва да са открити по един позитивен начин, да не поставят стени, да не са предубедени или критикуващи, неприемащи или отхвърлящи новото, различното, предизвикващото ги в тяхното развитие.

Предприемачеството е ключова компетентност в съвременния свят. То изисква насърчаване чрез придобиване на области на компетентност, отношения и поведение за превръщане на идеите в действия чрез създаване на стойност за другите. Образованието и обучението чрез предприемачество за студенти педагози е основополагащо за подпомагане на растежа на тази ключова компетентност. В подобен растеж се инвестират усилия с най-голяма възвръщаемост за обществото предвид насърчаването на промяна чрез образование – както лична, така и социална за създаване на необходими социални стойности за промени и развитие.

ЛИТЕРАТУРА

Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. (2016). *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Luxembourg: Publication Office of the European Union; EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884

Hannon, P. D. (2006). Teaching pigeons to dance: Sense and meaning in entrepreneurship education. – In: *Education and Training*, 48 (5), pp. 296: 308.

Kuratko, D. F. (2003). *Entrepreneurship education: Emerging trends and challenges for the 21st century*. Coleman Foundation. White Paper Series for the U.S. Association of small business & entrepreneurship. Chicago, IL.

Симеонова, К. (2010). Историческо развитие на теорията за предприемачеството. *Годишна университетска научна конференция на НВУ „Васил Левски“*. Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“, с. 87–107. // **Simeonova, K. (2010).** Istoricheskoto razvitiye na teoriyata za predpriemachestvoto. *Godishna universitetska nauchna konferentsiya na NVU „Vasil Levski“*. Izdatelski kompleks na NVU „Vasil Levski“, s. 87–107.

TUNING Educational Structures in Europe (2010). Competences/Competences archives. <http://www.unideusto.org/tuningeu/competences/225.html>

Teacher Education for Entrepreneurship (2011). Entrepreneurship Education: Enabling Teachers as a Critical Success Factor. A report on Teacher Education and Training to prepare teachers for the challenge of entrepreneurship education. DG Enterprise and Industry. Entrepreneurship Uni Directorate-General for Enterprise and Industry. ec.europa.eu/docsroom/documents/9272/attachments/1/translations/en/.../pdf